

*Musikpädagogik*¹ w Niemczech i w Austrii – zarys problematyki

MUSIKPÄDAGOGIK jest stosunkowo młodą dyscypliną i jako taka boryka się z trudnościami. Jak to określił wybitny austriacki teoretyk pedagogiki muzyki Josef Sulz: „walczy ona dzielnie nie tylko ze zrozumieniem samej siebie (ze samoświadomością), ale również z uznaniem jej w nauce i w społeczeństwie”². Wspomniany autor, urodzony w 1930 roku w Niederösterreich – Dolna Austria³, jest jednym z tych naukowców, którym zawdzięcza się zaistnienie *Musikpädagogik* jako nauki w Austrii. Trzeba zaznaczyć, że z tego powodu był on też często krytykowany. Działo się tak dlatego, że było to pojęcie prawie nieznanne. Kiedy w roku 1979 Sulz jako profesor *Musikpädagogik* został powołany do Monachium, spotkał tam swoją dawną nauczycielkę fortepianu z wiedeńskiej Musikhochschule (Wyższa Szkoła Muzyczna). Na jej pytanie, co robi tu, w Monachium, odpowiedział dumnie: „Ich bin Professor für Musikpädagogik!” [„Jestem profesorem pedagogiki muzyki!”]. Lecz ona zapytała ze zdziwieniem: „Musikpädagogik – powiedz mi, co to właściwie jest?”. Taka właśnie była świadomość tej dziedziny, nawet wśród profesorów Wyższej Szkoły Muzycznej. Pewnym pocieszeniem może być fakt, że w przeszłości takie trudności napotykały też inne dziedziny naukowe. W latach 20. XX wieku Amalie Abert, wybitny naukowiec z zakresu *Musikwissenschaft* [Wiedza o Muzyce], odpowiadając na pytanie, co studiuje, usłyszała głośny śmiech i komentarz: „Musik sei doch eine Kunst und nich eine Wissenschaft!” [„Muzyka jest przecież sztuką, a nie nauką!”]⁴. To jednak miało miejsce w czasie, gdy *Musikwissenschaft* nie była jeszcze rozpowszechniona na wielu

¹ Termin *Musikpädagogik* (*Wissenschaft von der Erziehung im Bereich der Musik*) tłumaczę jako „pedagogika muzyki”, por. <http://www.duden.de/rechtschreibung/Musikpaedagogik>, data dostępu 24.11.2013.

² J. Sulz, *Musikpädagogik als Wissenschaft in Österreich. Versuch einer Standortbestimmung des Faches und seines Stellenwerts in Wissenschaft und Gesellschaft* [Pedagogika muzyki jako dyscyplina naukowa w Austrii. Próba umiejscowienia dyscypliny oraz określenia jej pozycji w nauce i społeczeństwie], [w:] *Reihe Musikpädagogische Forschung Österreich, Band 1, Forschungsaufgaben im Diskurs*, red. A. Langer, M. Oebelsberger, Wien 2005, s. 7. W nawiasach kwadratowych zapisywać będę tłumaczenia mojego autorstwa.

³ Josef Sulz, <http://www.moz.ac.at/content.php?id=788>, data dostępu 28.11.2013.

⁴ J. Sulz, *Musikpädagogik als Wissenschaft in Österreich...*, s. 8.

uniwersytetach europejskich jako samodzielny kierunek studiów. Można powiedzieć, za Josefem Sulzem, że młoda dyscyplina potrzebuje czasu na budowanie świadomości, zarówno w niej samej, jak i na zewnątrz – w społeczeństwie. Nie inaczej było i jest w przypadku *Musikpädagogik*⁵.

Należy podkreślić, że *Musikpädagogik* jako nauka nie narodziła się w Austrii, ale w Niemczech. W latach 60. XX wieku w Wyższych Szkołach Pedagogicznych [Pädagogische Hochschule] pojawiła się szansa na rozwinięcie pedagogiki muzyki jako nauki. Ta korzystna sytuacja została wzmocniona dzięki zespołowi powstałemu w 1965 roku za sprawą Michaela Alta – Arbeitskreis Forschung in der Musikerziehung [Zespół do badań z zakresu wychowania muzycznego]. Od roku 1978 wydawali oni rocznik; w tym czasie zespół zmienił nazwę na: Arbeitskreis für musikpädagogische Forschung [Zespół do badań muzyczno-pedagogicznych]⁶.

Michaela Alta uznaje się za nestora pedagogiki muzyki jako nauki w Niemczech. Należy wspomnieć, że był on autorem wydanej w 1968 roku w Düsseldorfie pracy *Didaktik der Musik. Orientierung Am Kunstwerk* [*Dydaktyka muzyki. Zorientowanie na dzieło artystyczne*], w którym swój system muzyczno-pedagogiczny oparł na czterech obszarach funkcjonalnych [*Funktionsfelder*]. Są nimi: reprodukcja, teoria, interpretacja oraz informacja. W koncepcji autor podkreśla, że na lekcjach muzyki powinny być wykorzystane wszystkie ww. obszary⁷.

Na tym polu, oprócz Michaela Alta, działali: Siegfried Borris, Heinz Antholz, Helga de la Motte oraz Sigrid Abel-Struth. Ta ostatnia wywarła ogromny wpływ na stworzenie fundamentów *Musikpädagogik* jako nauki. Szczególnie jest to widoczne jeśli weźmiemy pod uwagę założoną przez nią serię *Musikpädagogik Forschung und Lehre* [*Pedagogika muzyczna badania i nauka*], która ukazywała się od 1970 roku w wydawnictwie Schott w Mainz. Opublikowała ona tam *Materialien zur Entwicklung der Musikpädagogik als Wissenschaft. Zum Stand der deutschen Musikpädagogik und seiner Vorgeschichte* [*Materiały na temat rozwoju pedagogiki muzyki jako dyscypliny naukowej. O stanie niemieckiej pedagogiki muzyki oraz o historii jej powstania*]⁸. Abel-Struth podkreśliła, że: *Musikpädagogik* nie jest pojęciem nadrzędnym dla całej teorii i praktyki kształcenia muzycznego. Łącząc jednak *Musikpädagogik* na stałe z praktyką lekcji muzyki, podkreśliła:

⁵ Należy zauważyć podejmowane inicjatywy, jak na przykład powołanie przez Armina Langerera i Monikę Oebelsberger austriackiej wspólnoty badawczej w zakresie pedagogiki muzyki, J. Sulz, *Musikpädagogik als Wissenschaft in Österreich...*, s. 8.

⁶ *Ibidem*, s. 8–9.

⁷ Jarosław Chaciński omawia i komentuje te obszary w swoim artykule: J. Chaciński, *Niemieckie tradycje i tendencje rozwoju pedagogiki muzycznej jako sfera inspiracji i odniesień teoretyczno-praktycznych*, [w:] *Nowe obszary i drogi rozwoju edukacji muzycznej w Polsce*, red. A. Białkowski, Warszawa 2012, s. 187–190; por.: M. Alt, *Didaktik der Musik. Orientierung Am Kunstwerk*, Düsseldorf 1968, s. 187–190.

⁸ S. Abel-Struth, *Materialien zur Entwicklung der Musikpädagogik als Wissenschaft. Zum Stand der deutschen Musikpädagogik und seiner Vorgeschichte, Reihe Musikpädagogik, Forschung und Lehre, Band I*, Mainz 1970; por.: J. Sulz, *Musikpädagogik als Wissenschaft in Österreich...*, s. 9.

„dystans krytycznej obserwacji”, co daje dziedzinie możliwość swobodnego rozwoju naukowego⁹.

Zdaniem Jürgena Vogta, Sigrid Abel-Struth dokonała trafnego i wciąż aktualnego spostrzeżenia, iż można rozróżnić pięć możliwości umiejscowienia pedagogiki muzyki w systemie nauk:

1. *Musikpädagogik als Addition* [Pedagogika muzyki jako dodatek];
2. *Musikpädagogik als Kooperation* [Pedagogika muzyki jako współdziałanie];
3. *Musikpädagogik als Adaptation* [Pedagogika muzyki jako adaptacja];
4. *Musikpädagogik als Partizipation* [Pedagogika muzyki jako współuczestnictwo];
5. *Musikpädagogik als Autonomie* [Pedagogika muzyki jako autonomia]¹⁰.

W pierwszym ujęciu pedagogika muzyki pojmowana jest jako dziedzina włączająca dużą liczbę niezależnych od siebie dyscyplin, jak na przykład akustyka, pedagogika, nauka o muzyce, dydaktyka czy psychologia. Jak słusznie zauważyła Abel-Struth, dyscypliny te nie mogą same z siebie uformować się w pedagogikę muzyki. Jest to możliwe jedynie wtedy, gdy zostaną potraktowane przez istniejącą już dyscyplinę jako nauki pomocnicze. Abel-Struth podkreśliła też, że „pedagogika muzyki nie może odwoływać się do innych nauk, ponieważ istnieje niebezpieczeństwo zafalszowania własnych treści poprzez »podłączenie się« do obcych systemów i metod”¹¹.

Z perspektywy drugiego ujęcia jest zrozumiałe, że *Musikpädagogik* jako nauka próbowała współpracować z nauką o wychowaniu i dydaktyką ogólną. W tym wypadku jednak może pojawić się niebezpieczeństwo „pedagogizowania” muzyki i/lub traktowania pedagogiki muzyki jako jednego z działów nauki o wychowaniu. Trzecie ujęcie dotyczy adaptacji muzyki do celów pedagogicznych, o ile jednak przedmiot „Muzyka” jest całkowicie nastawiony na podporządkowanie się celom i normom pedagogicznym. Pedagogika muzyki jako współuczestnictwo przynosi pytania o to, czy pedagogika muzyki jako część systematyki nauki o muzyce może w całości partycypować w tej nauce, czy może raczej powinno się pojmować ją jako uczestnicząca polowicznie w nauce o muzyce oraz w nauce o wychowaniu. Ostatnie ujęcie pokazuje, że dopiero autonomiczna pedagogika muzyki uniknęłaby związków wspomnianych aspektów z innymi dziedzin¹².

Innymi znanymi naukowcami na polu pedagogiki muzyki byli: Egon Kraus, Ulrich Günther, Ernst Klusen (badacz pieśni ludowych), Walter Gieseler, Günther

⁹ Baza teoretyczna oraz tworzenie koncepcji dają możliwość: poznania czynników lekcji muzyki, ustanawiania dystansu krytycznej obserwacji oraz zastosowania intelektualnego spojrzenia na praktykę. J. Sulz, *Musikpädagogik als Wissenschaft in Österreich...*, s. 10–11.

¹⁰ S. Abel-Struth, *op. cit.*, s. 81, por.: J. Vogt, *Musikpädagogik zwischen Bildungstheorie und Fachdidaktik (Editorial) [Pedagogika muzyki między teorią kształcenia i dydaktyką przedmiotową]* (Artykuł wstępny), *Zeitschrift für Kritische Musikpädagogik*, <http://home.arcor.de/zf/zfkm/vogt0.pdf>, data dostępu 28.11.2013.

¹¹ S. Abel-Struth, *op. cit.*, s. 85; por.: J. Vogt, *op. cit.*, s. 1.

¹² Szerzej: J. Vogt, *op. cit.*, s. 1–2.

Noll, Friedrich Klausmeier czy wspomniany Hermann Rauhe¹³. Należy podkreślić, że poglądy niemieckich pedagogów muzyki, takich jak Hermann Rauhe czy Siegrid Abel-Struth zostały wykorzystane w tworzeniu systematyki pedagogiki muzyki na Słowacji. Jak stwierdziła Irena Medňanská, zasadnicza konkluzja wynikająca z analiz poglądów tych pedagogów muzyki jest taka, że pedagogika muzyki ma podstawy naukowe, przy czym jej metodologia została wyprowadzona z praktyki edukacji muzycznej¹⁴.

Wkrótce po tym do wspomnianej niemieckiej debaty przyłączył się Austriak – Kurt Blaukopf (był on zresztą jedynym naukowcem z tego kraju). Reprezentował on ówczesny Institut für Musiksoziologie und musikpädagogische Forschung [Instytut socjologii muzyki i badań muzyczno-pedagogicznych] działający w Musikhochschule w Wiedniu. Poza tym nie działo się wtedy nic w zakresie *Musikpädagogik* jako nauki. Natomiast często, jak wspominał Sulz, wyrażano opinię, że nauka nie ma czego szukać w obszarze sztuki¹⁵.

W styczniu 1970 roku w parlamencie austriackim zapadła decyzja o tym, że istniejące wówczas we Wiedniu, w Grazu oraz w Salzburgu Kunstakademien [Akademie Sztuki] zmienia nazwę na Kunsthochschulen [Wyższe Szkoły Artystyczne]. W oparciu o ustawodawstwo szkół wyższych miały one też uporządkować swoje wydziały. Potoczny już termin *Schulmusik* [muzyka szkolna] zastąpiono terminem *Musikpädagogik*. Na wszystkich wyższych uczelniach muzycznych pojawiły się Wydziały Pedagogiki Muzyki [Abteilung für Musikpädagogik]. Termin *Musikpädagogik* był wtedy bardziej „na czasie” niż termin *Musikerziehung* [Wychowanie muzyczne], jak skomentował to Norbert Linke. Przypominał on, że kiedy w latach 20. XX wieku Leo Kestenberg¹⁶ czy Fritz Jöde¹⁷ wypowiadali się za odnowieniem *Musikerziehung*, termin *Musikpädagogik* uchodził za przestarzały. Później było wprost przeciwnie – *Musikpädagogik* stała się orędownikiem innowacji, a *Musikerziehung* – znakiem przywiązania do tradycji. Na marginesie trzeba zaznaczyć, że od 1962 roku *Musikerziehung* jest terminem używanym jako nazwa przedmiotu szkolnego we wszystkich ogólnokształcących szkołach w Austrii¹⁸.

Pod koniec lat 80. XX wieku zagadnieniami z zakresu *Musikpädagogik* zajmował się międzynarodowy zespół — ArGe Süd – Internationale Arbeitsgemeinschaft Musikpädagogik für die mittleren und südlichen Länder Europa [Międzynarodowa Grupa Robocza dla Środkowych i Południowych Krajów Europy], składająca się

¹³ J. Sulz, *Musikpädagogik als Wissenschaft in Österreich...*, s. 9.

¹⁴ Szerzej: I. Medňanská, *Systematyka budobnej pedagogiky*, Prešov 2010; por.: G. K. Konkol, *Systematyka Pedagogiki Muzyki na Słowacji*, [w:] *Tożsamość pedagogiki muzyki*, red. nauk. A. Michalski, Gdańsk 2012.

¹⁵ J. Sulz, *Musikpädagogik als Wissenschaft in Österreich...*, s. 9.

¹⁶ D. Jasińska, *Kestenberg Leo*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWN. Część biograficzna*, t. V, red. E. Dziębowska, Kraków 1997.

¹⁷ J. Habela, *Jöde Fritz*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWN. Część biograficzna*, t. IV, Kraków 1993.

¹⁸ J. Sulz, *Musikpädagogik als Wissenschaft in Österreich...*, s. 11.

z nauczycieli szkół wyższych specjalności „pedagogika muzyki”. Została ona założona w 1982 roku przez Sulza wspólnie z Walterem Baerem, Johanną Blum oraz Dieterem Zimmerschiedem.

Tematem jednego z kongresów tej organizacji, który odbył się we Freiburgu w 1989 roku było: *Musikwissenschaft und Musikpädagogik*. Podczas dyskusji pojawiły się głosy, że *Musikpädagogik* jako nauka musi zdecydować, czy definiuje siebie bardziej w powiązaniu z *Musikwissenschaft* (z historią i/albo z systematyką), czy z *Erziehungswissenschaft* (nauka o wychowaniu) ze wszystkimi jej obszarami badań. Dwoistość dyscypliny zakłada, że przedmiotem *Musikwissenschaft* jest dzieło muzyczne (analiza, kompozytor, gatunki, style, epoki itd.), natomiast przedmiotem *Musikpädagogik* jest pośredniczenie, a więc jest ona bardziej zorientowana na proces, a nie na tworzywo (material)¹⁹. Podczas omawianego spotkania przypomniano również, iż już w 1885 roku system wiedeńskiego naukowca i muzyka Guido Adlera, ukazał nie tylko zróżnicowaną dychotomię *Musikwissenschaft* (podział na dwie części: historyczną oraz na systematykę), ale również sklasyfikował *Musikalische Pädagogik und Didaktik* [Muzyczną Pedagogikę i Dydaktykę] jako część systematyki *Musikwissenschaft*²⁰.

Należy wspomnieć, że ArGe Süd do niedawna organizowała coroczne spotkania naukowe: dwudzieste dziewiąte odbyło się w Krems w Austrii w 2007 roku, trzydzieste – w Krakowie w 2008 roku²¹, a ostatnie – trzydzieste pierwsze spotkanie miało miejsce w Innsbrucku (2009). W 2010 roku ArGe Süd przekształciło się w Forum Europäische Musikpädagogik [Europejskie Forum Pedagogiki Muzyki], a jego pierwszy kongres odbył się w tym samym roku w Grazu²².

W latach 70. XX wieku Sigrid Abel-Struth określiła pozycję *Musikpädagogik* następująco: nie wychodzi ona ani wyłącznie od człowieka, ani jedynie z muzyki, lecz może objąć to, co rozpościera się pomiędzy człowiekiem a muzyką. Struktura myślenia naukowego o człowieku i muzyce nie będzie pełna, gdy *Musikpädagogik* będziemy widzieć z jednej strony tylko jako część nauk humanistycznych (jako naukę o wychowaniu), albo tylko jako część *Musikwissenschaft*²³.

¹⁹ Sulz zajął się również stawianiem muzyczno-pedagogicznych pytań na kongresach organizowanych przez Arbeitsgemeinschaft der Musikerzieher Österreichs [Grupa Robocza Austriackich Edukatorów Muzycznych]; był członkiem zarządu AGMÖ <http://www.agmoe.at/index.html>, data dostępu 22.11.2013; por.: J. Sulz, *Musikpädagogik als Wissenschaft in Österreich...*, s. 12–13.

²⁰ J. Sulz, *Musikpädagogik als Wissenschaft in Österreich...*, s. 13.

²¹ Polskę reprezentowali na tych forach: Zofia Konaszekiewicz, Jagna Dankowska, Jerzy Kurcz, Jarosław Chaciński oraz Gabriela Konkol, por.: J. Sulz, *Musikpädagogik: Verschlungene Wege durch die Zeit. Traditionen – Tendenzen – Gefahren. Kritische Anmerkungen zu Wegweisenden Konzepten des Musikunterrichts im 20. Jahrhundert* [Pedagogika muzyki: Powikłane drogi poprzez czas. Tradycje – tendencje – niebezpieczeństwa. Uwagi krytyczne do wiodących koncepcji nauczania muzyki w XX wieku], „Ars Inter Culturas”, 1 (2010), s. 68.

²² Forum Europäische Musikpädagogik, <http://www.femp.info/>, data dostępu 5.07.2013; <http://www.music-connects.eu/en/links/institutions/forum-europaeische-musikpaedagogik-femp-forum-for-european-music-pedagogy.html>, data dostępu 5.07.2013.

²³ J. Sulz, *Musikpädagogik als Wissenschaft in Österreich...*, s. 14.

Dopiero na podstawie rozporządzeń ministerialnych wprowadzonych w ramach nowej austriackiej organizacji szkół wyższych na początku lat 80. XX wieku możliwe było powstanie studiów doktoranckich z zakresu pedagogiki muzyki w ówczesnych Wyższych Szkołach Muzycznych. Poprzez te działania, pomimo oporu austriackiego Institut für Musikwissenschaft, pedagogika muzyki jako dyscyplina naukowa została instytucjonalnie zalegalizowana. Ukazujące się w połowie lat 80. dysertacje naukowe dały głęboki wgląd w rzeczywistą sytuację kształcenia muzycznego w Austrii²⁴.

Zdaniem Sulza, to dzięki doktoratom w dziedzinie pedagogiki muzyki powstałym w Wyższych Szkołach Muzycznych – od 1998 roku były to Musikuniversitäten [Uniwersytety Muzyczne] możliwe jest szerokie spojrzenie na muzyczno-pedagogiczne badania w Austrii. Oto lista ośrodków prowadzących prace doktorskie w zakresie *Musikpädagogik* w Austrii:

- ośrodek w Grazu jest to centrum technologii multimedialnych; daje istotny impuls dla praktyki wychowania muzycznego w Austrii;
- ośrodek w Salzburgu zajmuje się historią pedagogiki muzyki oraz koncepcją wychowania poliestetycznego Wolfganga Roschera²⁵;
- ośrodek w Innsbrucku jest najbardziej zróżnicowany tematycznie: od prac dotyczących historii pedagogiki muzyki (zdecydowana większość) do badań empirycznych;
- ośrodek wiedeński specjalizuje się w pracach z tematyki dotyczącej współczesnej pedagogiki muzyki²⁶.

W wymienionych ośrodkach opiekę naukową nad doktorantami sprawują lub sprawowali do niedawna²⁷:

Graz

Prof. Gerhard Wanker²⁸ – od 2000 roku dyrektor Instytutu Pedagogiki Muzyki na Universität für Musik und darstellende Kunst w Grazu (doktoranci – między innymi Bernhard Bayer, Marianne Danner);

Salzburg

Prof. dr Wolfgang Roscher²⁹ (doktoranci – między innymi Wolfgang Mastnak, Gabriele Peschl);

²⁴ *Ibidem*, s. 7, 15.

²⁵ Koncepcja Roschera, szerzej: W. Mastnak, *Wychowanie poliestetyczne. Współdziałanie zmysłów a integracja sztuk*, tłum. Z. Wisłocka, J. Zathej, [w:] *Wychowanie muzyczne i nauka o muzyce wobec przemian kulturowych i cywilizacyjnych*, red. J. Zathej, Kraków 2003.

²⁶ J. Sulz, *Musikpädagogik als Wissenschaft in Österreich...*, s. 16.

²⁷ *Ibidem*, s. 17–19.

²⁸ Gerhard Wanker, <http://www.impg.at/index.php?option=content&task=view&id=15>, data dostępu 7.10.2013.

²⁹ Wolfgang Roscher, <http://www.komotau.de/roscher.htm>, data dostępu 20.11.2013.

Innsbruck

Prof. dr Josef Sulz (doktoranci – między innymi Monika Oebelsberger, Gerhard Sammer).

Prof. dr Monika Oebelsberger³⁰ jest obecnie kierownikiem katedry pedagogiki muzyki na Uniwersytecie Mozarteum w Salzburgu; w latach 2005–2013 była narodowym koordynatorem dla Austrii z ramienia Europejskiego Stowarzyszenia na rzecz Muzyki w Szkole – European Association for Music in Schools³¹.

Prof. dr Gerhard Sammer³² – profesor na Uniwersytecie w Würzburgu – od 2005 roku jest członkiem zarządu, a obecnie wiceprezydentem EAS³³.

Wiedeń

Prof. dr Franz Niermann³⁴ (doktoranci – między innymi Christian Winkler, Stefan Hametner), od założenia do 2010 roku dyrektor Instytut Pedagogiki Muzyki w Universität für Musik und darstellende Kunst w Wiedniu; członek zarządu ISME³⁵ w latach 2008–2012, przewodniczący EAS w latach 2005–2009, EAS Past President 2009–2011. Franz Niermann był inicjatorem zorganizowania międzynarodowej konferencji EAS/ISME w Gdańsku, która po raz pierwszy w Polsce odbyła się w Akademii Muzycznej w Gdańsku w 2011 roku. Komitetowi organizacyjnemu konferencji³⁶ przewodniczyła autorka tego artykułu, członek zarządu EAS przez dwie kadencje (2009–2011; 2011–2013), od 2006 roku pełniąc funkcję narodowego koordynatora EAS³⁷.

Niektórzy ze wspomnianych profesorów, jak: Franz Niermann, Gerhard Wanker, Monika Oebelsberger, Gerhard Sammer gościli w murach gdańskiej Akademii Muzycznej, czy to prowadząc wykłady i warsztaty dla studentów, czy też uczestnicząc w konferencji. Dzięki serdecznym kontaktom autorka tego artykułu miała również okazję wizytować reprezentowane przez nich ośrodki oraz obserwować ich osiągnię-

³⁰ Monika Oebelsberger, <http://www.moz.ac.at/people.php?p=50870>, data dostępu 15.11.2013.

³¹ EAS, <http://www.eas-music.org/>, data dostępu 20.11.2013.

³² Gerhard Sammer, <http://www.hfm-wuerzburg.de/hochschule/lehrkraefte/sammer.html>, data dostępu 2.10.2013.

³³ Zarząd EAS, <http://www.eas-music.org/about-eas/board-members/>, data dostępu 20.11.2013.

³⁴ Franz Niermann <http://www.mdw.ac.at/imp/html//Web-Niermann/fn/beruf/beruf.html>, data dostępu 8.10.2013; <http://www.musiceducation.at/das-institut/personen/niermann-franz/>, data dostępu 8.11.2013.

³⁵ International Society for Music Education (Międzynarodowe Stowarzyszenie Edukacji Muzycznej), www.isme.org, data dostępu 10.09.2013.

³⁶ Szerzej: G. K. Konkol, *XIX Międzynarodowa Konferencja EAS/ISME w Gdańsku*, rocznik naukowy „Sztuka–Kultura–Edukacja”, 2012.

³⁷ Historia EAS, <http://www.eas-music.org/about-eas/history-of-eas/eas-board-members/>, data dostępu 5.11.2013; narodowi koordynatorzy EAS, <http://www.eas-music.org/countries/poland-pl/>, data dostępu 8.11.2013.

cia na polu pedagogiki muzyki. Dodać należy, że Katedra Pedagogiki Muzyki Akademii Muzycznej w Gdańsku pod kierunkiem prof. AM dr. hab. Andrzeja Michalskiego dołączyła do badań nad problemami pedagogiki muzyki, organizując kolejne Konferencje z tej tematyki i wydając prace teoretyczne³⁸.

Kończąc rozważania, trzeba podkreślić, że droga do uznania *Musikpädagogik* jako dyscypliny naukowej w Niemczech i Austrii nie była prosta. Jednak przez trudy sięga się do gwiazd – jak głosi znana łacińska sentencja – PER ASPERA AD ASTRA.

Bibliografia

- Abel-Struth S., *Materialien zur Entwicklung der Musikpädagogik als Wissenschaft. Zum Stand der deutschen Musikpädagogik und seiner Vorgeschichte, Reihe Musikpädagogik Forschung und Lehre, Band I*, Mainz 1970.
- Chaciński J., *Niemieckie tradycje i tendencje rozwoju pedagogiki muzycznej jako sfera inspiracji i odniesień teoretyczno-praktycznych*, [w:] *Nowe obszary i drogi rozwoju edukacji muzycznej w Polsce*, red. A. Białkowski, Warszawa 2012.
- Habela J., *Jöde Fritz*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWN. Część biograficzna*, t. IV, red. E. Dziębowska, Kraków 1993.
- Jasińska D., *Kestenberg Leo*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWN. Część biograficzna*, t. V, red. E. Dziębowska, Kraków 1997.
- Konkol G. K., *Systematyka Pedagogiki Muzyki na Słowacji*, [w:] *Tożsamość pedagogiki muzyki*, t. 1, red. nauk. A. Michalski, Gdańsk 2012.
- Konkol G. K., *XIX Międzynarodowa Konferencja EAS/ISME w Gdańsku, rocznik naukowy „Sztuka–Kultura–Edukacja”*, 2012.
- Mastnak W., *Wychowanie poliestetyczne. Współdziałanie zmysłów a integracja sztuk*, tłum. Z. Wisłocka, J. Zathej, [w:] *Wychowanie muzyczne i nauka o muzyce wobec przemian kulturowych i cywilizacyjnych*, red. J. Zathej, Kraków 2003.
- Medňanská I., *Systematyka hudobnej pedagogiky*, Prešov 2010.
- Michalski A., *Wyższe szkolnictwo muzyczne w Polsce w latach 1945–1964. Zakożenia organizacyjno-programowe i wybrane elementy rzeczywistości*, Bydgoszcz 2009.
- Sulz J., *Musikpädagogik als Wissenschaft in Österreich. Versuch einer Standortbestimmung des Faches und seines Stellenwerts in Wissenschaft und Gesellschaft*, [w:] *Reihe Musikpädagogische Forschung Österreich, Band 1, Forschungsaufgaben im Diskurs*, red. A. Langer, M. Oebelsberger, Wien 2005.
- Sulz J., *Musikpädagogik: Verschlungene Wege durch die Zeit. Traditionen – Tendenzen – Gefahren. Kritische Anmerkungen zu Wegweisenden Konzepten des Musikunterrichts im 20. Jahrhundert*, „Ars Inter Culturas”, 1 (2010).
- Tożsamość pedagogiki muzyki*, red. nauk. A. Michalskiego, t. 1, Gdańsk 2012.
- Vogt J., *Musikpädagogik zwischen Bildungstheorie und Fachdidaktik (Editorial) Zeitschrift für Kritische Musikpädagogik*, <http://home.arcor.de/zf/zfkm/vogt0.pdf>.

³⁸ *Tożsamość pedagogiki muzyki...*, w serii „Pedagogika muzyki. Cechy – aksjologia – systematyka”.

Źródła internetowe

- Arbeitsgemeinschaft der Musikerzieher Österreichs, <http://www.agmoe.at/index.html>.
- European Association for Music in Schools, <http://www.eas-music.org/>.
- Forum Europäische Musikpädagogik, <http://www.femp.info/>; <http://www.music-connects.eu/en/links/institutions/forum-europaeische-musikpaedagogik-femp-forum-for-european-music-pedagogy.html>.
- Franz Niermann, <http://www.mdw.ac.at/imp/html//Web-Niermann/fn/beruf/beruf.html>.
<http://www.musiceducation.at/das-institut/personen/niermann-franz/>.
- Gerhard Sammer, <http://www.hfm-wuerzburg.de/hochschule/lehrkraefte/sammer.html>.
- Gerhard Wanker <http://www.imp.at/index.php?option=content&task=view&id=15>.
- Historia EAS, <http://www.eas-music.org/about-eas/history-of-eas/overview/>.
- International Society for Music Education, www.isme.org.
- Josef Sulz, <http://www.moz.ac.at/content.php?id=788>.
- Monika Oebelsberger, <http://www.moz.ac.at/people.php?p=50870>.
- Musikpädagogik, <http://www.duden.de/rechtschreibung/Musikpaedagogik>.
- Narodowi koordynatorzy EAS, <http://www.eas-music.org/countries/poland-pl/>.
- Wolfgang Roscher, <http://www.komotau.de/roscher.htm>.
- Zarząd EAS, <http://www.eas-music.org/about-eas/board-members/>.
- Zarząd EAS, historia <http://www.eas-music.org/about-eas/history-of-eas/eas-board-members/>.
- XIX Konferencja EAS, <http://www.eas-music.org/activities/eas-conferences/2011-gdansk-pl/information/>.